

УДК 373.5.091.3:93/99

Малецька Т. В.

ПОРТФОЛІО ЯК ІНСТРУМЕНТ ТВОРЧОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ХРОНОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В 5-7 КЛАСАХ

Стаття присвячена формуванню хронологічних знань учнів за допомогою ідеї історичного портфоліо, що виходить за рамки простого альтернативного способу оцінювання навчальних досягнень учнів з історії і може слугувати елементом модернізації вивчення предмету та інструментом формування хронологічних знань. Прослідуються переваги і труднощі застосування портфоліо в процесі вивчення хронології учнями на уроках історії. Акцент зроблено на викладання історії в 5-7 класах та практичній реалізації заявленої проблематики.

Ключові слова: хронологічні знання, історичне мислення, історичні знання, історичне портфоліо.

Стаття посвячена формуванню хронологічних знань учнів з допомогою ідеї історичного портфоліо, що виходить за рамки простого альтернативного способу оцінки знань учнів по історії і може слугувати елементом модернізації вивчення предмету та інструментом формування хронологічних компетенцій. Прослідуються переваги і труднощі застосування портфоліо в процесі вивчення хронології учнями на уроках історії. Акцент зроблено на викладання історії в 5-7 класах та практичній реалізації заявленої проблематики.

Ключевые слова: хронологические знания, историческое мышление, исторические знания, историческое портфолио.

This article is devoted to the formation of chronological knowledge of students through the idea of the historical portfolio that goes beyond simple alternative method of evaluating students' progress in history and can serve as part of the modernization of the study object and instrument of chronological competencies. Traced the advantages and difficulties of application portfolio in the study of the chronology of students in history class. Emphasis is placed on the teaching of history in 5-7 classes and practical implementation of the stated problems.

Key words: chronological knowledge, historical thinking, historical knowledge historical portfolio.

Думка – квітка, слово – зав'язь, дія – плід
Ралф Емерсон

Плакаючи в собі особистість, людина з подрібнених, розрізнених уламків досвіду, неспокою, творить єдину, цілісну, чисту картину життя, в якій є місце для творчості, успіху, мрій, планів, доводячи собі і всім – у собі самому жити уміє! Учителю – це маєстро творчого етюдів особистості, від віртуозного виконання якого залежить життєвий шлях дитини, унікальна, єдина у своєму роді драма, кожна сцена якої – результат зчеплення безлічі індивідуально-неповторних характеристик і творінь. Як виховати таку особистість? Замислюючись над цим питанням, розуміємо і відчуваємо виховний і навчальний потенціал історії, відчуваємо відповідальність за формування розвитку історичного мислення учня, вдумливого, конкурентоспроможного, озброєного знаннями і досвідом попередніх поколінь, який усвідомлює історію як ланцюжок подій, виявляє причинно-наслідкові зв'язки, розуміє історію як єдиний, цілісний процес, виявляє загальні й окремі закономірності та розв'язує історичні проблеми.

Головний елемент змісту історичної освіти – знання. Вони концентрують у собі соціальний досвід людства і потрібні для правдивого розуміння різноманіття, труднощів й суперечливості подій і явищ у сучасному житті. Знання історії – важливий чинник формування світогляду. Історичні знання в процесі навчання виконують низку функцій: створюють уявлення про історичну дійсність, наукову картину світу, напрями розвитку людського суспільства. Упродовж ХХ ст. компоненти історичного знання набули досить високого рівня внутрішньої диференціації та спеціалізації. Залежно від ступеня спеціалізації окремих частин історичного знання їх можна згрупувати в окремі розділи, застосовуючи при цьому відповідні критерії та класифікаційні ознаки [3, с. 1]. Важливе місце в цій класифікації відведено хронологічним знанням. Відповідно, знайомство з хронологією є одним із перших кроків вивчення історії, адже історія неможлива поза часом: лише встановивши час тих або тих подій та їх послідовність, історики здатні не тільки з'ясувати зв'язок із попередніми та наступними подіями, визначити причини і наслідки, виявити закономірності, а й відтворити істинний перебіг події, реконструювати минуле.

Стає зрозуміло, що накреслені завдання навряд чи можливо виконати, звертаючись до хронології безсистемно чи за потреби. Не досягнемо бажаного результату й за умови надмірного використання вчителями хронологічної інформації. У зв'язку з цим варто погодитись із міркуваннями про неприпус-

тимість механічного заучування дат та встановлення часових відношень лише на основі їх формально-го зіставлення, адже послідовність фактів встановлюємо за смисловими зв'язками між ними, що, своєю чергою, служить підґрунтям для свідомого й міцного запам'ятовування [1, с. 3].

Формування хронологічних знань вважають однією з найважливіших умов для розвитку історичного мислення учнів. Тож цілком зрозуміло, що в сучасній методиці проблема розвитку уявлень про історичний час і засвоєння хронології кваліфікують як найактуальніші проблеми навчання історії. Однак останнім часом спостерігається помітне згасання уваги вчителів до питань хронології, що виявляється в безсистемності роботи над хронологічними знаннями. Чинні підручники майже не пропонують способів та прийомів формування хронологічних знань. Самі учні відзначають, що з усіх компонентів історичного знання найбільше труднощів виникає саме при формуванні хронологічних знань, особливо це актуально для учнів 5-7 класів, тому що основний акцент у їх формуванні припадає саме на цей період. Оскільки питання хронології постають постійно при вивченні історії, то проблема формування хронологічних знань є надзвичайно актуальною, і попри очевидність загальних підходів до організації цього процесу конкретних методик досі напрацьовано не було [1, с. 4].

Проблема полягає в тому, що одним з істотних недоліків традиційної освітньої системи є те, що цілі навчання і виховання визначаються зовнішніми чинниками, а не самими учнями. Тому на цей час з особливою гостротою постає питання про перегляд ефективності педагогічних технологій саме з точки зору наявності в них елементів, які орієнтують учнів на самостійну постановку цілей, саморозвиток, самовдосконалення, конкурентоспроможність, мобільність.

Психологічна наука стверджує, що забування досліджуваних фактів і явищ особливо велике у разі, якщо вони не були вдруге відтворені у пам'яті учнів одразу після вивчення. Тому важливо створити в процесі вивчення нового матеріалу такі умови, які сприяли б зміцненню знань у пам'яті учня, застосувати наявні хронологічні знання школярів, щоб, зв'язавши нове з колишнім, невідоме із задалегідь відомим, міцніше закріпити і ще слабкі зв'язки у пам'яті учнів та з допомогою додаткових прийомів забезпечувати їхнє подальше поглиблення [5, с. 1].

Аналіз закордонного та вітчизняного досвіду показує, що однією з причин відставання учнів у засвоєнні хронологічних знань та не зацікавлення предметом є малорозвинуте вміння визначати цілі і критично оцінювати результати своєї діяльності. Вирішити цю і багато інших навчальних проблем можна за допомогою такого інструмента, як *портфель індивідуальних освітніх досягнень* («портфоліо») *школяра*.

Мета статті – показати, що ідея історичного портфоліо виходить далеко за рамки простого альтернативного способу оцінювання навчальних досягнень учня з історії і може слугувати елементом у модернізації вивчення предмету та формуванні хронологічних знань учнів.

Об'єктом уваги є портфоліо як нетрадиційний інструмент творчого саморозвитку особистості в процесі вивчення шкільного курсу історії та формування хронологічних знань.

Гіпотеза будується на припущенні, що в сучасних соціально-економічних умовах запровадження такої форми роботи, виконуючи завдання шкільної освіти – створення передумов для всебічного розвитку особистості (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти), вчитель зможе дати відповідь на запитання: як заохотити школярів до вивчення хронології; як зробити навчання історії цікавим, змістовним і творчим.

Ідея досвіду – реалізація моделі портфоліо на уроках історії і в позакласній роботі, що забезпечує всебічний розвиток і саморозвиток особистості, сприяє формуванню хронологічних знань та історичної компетентності, організаційних, інформаційних, життєвих компетентностей, міцному й емпатійному засвоєнню програмного матеріалу, вмінню застосовувати знання на практиці і навчатися протягом усього життя, конкуруючи із самим собою та з життєвими обставинами.

Портфоліо (з італійської «папка з документами») – є формою аутентичного оцінювання освітніх результатів через продукт, створений учнями в ході навчальної, творчої, соціальної та інших видів діяльності. Огляд літератури з цього питання акцентує увагу на «портфоліо-процесі», це щось більше, ніж просто колекція робіт, це перехід педагогіки від установки на розвиток учня до думки про педагогічну цінність саморозвитку, саме ж портфоліо виходить як побічний продукт цього процесу. Значущість саморозвитку обґрунтували філософи Аристотель, Платон, Демокрит, Гегель, Кант, Скворода; педагоги Я. Коменський, Ж. Ж. Руссо, А. Дістервег, К. Ушинський, С. Русова. На теоретико-методологічному рівні проблема знайшла своє висвітлення у працях вітчизняних (І. Бех, Г. Звенигородська, В. Зінченко) та зарубіжних (Р. Бернс, А. Маслоу, К. Роджерс) дослідників. Психологічні аспекти саморозвитку особистості аналізували Н. Біженова, Г. Цукерман, А. Виготський. Практично цими питаннями займалися В. Бухвалов (спеціальна організація змісту навчання і добір до нього творчих завдань), І. Волков (алгоритм досягнення спланованих результатів), В. Безпалько, В. Питюков (проєктування процесу формування особистості учня).

Що ж таке портфоліо при вивченні історії? За результатами досвіду – це: інструмент формування хронологічних знань учнів; форма цілеспрямованої систематичної і безперервної оцінки і самооцін-

ки навчальних досягнень учнів; освітня технологія, що визначає компетентісно-орієнтований підхід в освіті; колекція робіт учнів, що розкривають не тільки навчальні результати, але й розуміння, які приклади учень, а також очевидний прогрес у хронологічних знаннях, уміннях, порівняно з попередніми своїми результатами.

Секрет успіху вчителя, який запроваджує портфоліо – це грамотна організація запуску портфоліо учнів. Це повинна бути співпраця та співтворчість учня і вчителя. З чого ж розпочати роботу? Досвід підказує такий алгоритм:

Крок 1. Розпочати з мотивації (ознайомлення, що портфоліо – це папка-нагромаджувач, колекція учнівських робіт, прогрес у знаннях і вміннях; які існують види портфоліо та чим конкретно будемо займатися ми). Досвід показує, що цікавим прийомом мотивації є використання притч. Наприклад, розпочинаючи роботу, особливо в 5 класі, пропонуємо учням проаналізувати притчу «Час» і з'ясувати, як її зміст торкається безпосередньо кожного учня, історії та хронології. Чому важливе розуміння виміру часу? Чому час є головним персонажем історії?

« Колись, давним – давно на землі був острів, на якому жили всі духовні цінності, але одного разу вони помітили, як острів почав іти під воду. Всі цінності сіли на кораблі і відплив. На острові залишилась тільки Любов. Вона чекала до останнього, але коли чекати вже не було на що, вона теж захотіла відплисти з острова. Тоді вона покликала Багатство і попросилась до нього на корабель, але Багатство відповіло: « На моєму кораблі багато дорогоцінностей і золота, для тебе немає місця». Коли поруч пропливав корабель Журби, вона попросилась до неї, але та відповіла: «Вибач, Любове, я настільки сумую, що мені потрібно завжди залишатись наодинці». Тоді Любов побачила корабель Гордості і попросила допомоги в неї, але та сказала, що Любов порушить гармонію на її кораблі. Поряд пропливала Радість, проте та так була зайнята веселощами, що навіть не почула голосу Любові. Тоді Любов зовсім зневірилась. Але враз почула голос десь позаду: «Ходімо, Любове, я візьму тебе з собою». Любов повернулась і побачила когось. Він довів її до суші. І коли старець відплив, Любов спохватилась, адже вона забула запитати його ім'я. Вона звернулась до Пізнання: «Скажи, Пізнання, хто врятував мене? Хто був цей старець?» Пізнання подивилось на Любов і сказало: «Це був Час». «Час? Але чому він врятував мене?» – здивувалась Любов. Пізнання ще раз поглянуло на Любов, а потім вдалину, куди поплив старець, і сказало: « Тому що тільки Час знає відповіді на питання, ціну життя і як важлива в житті Любов... » [4, с. 218-219].

Крок 2. Знайомство із структурою та змістом портфоліо. Акцентуємо увагу на трьох основних розділах, що поділяються на рубрики. За основу взято концепцію І. Канта, який вперше назвав особливі напрями життя, спрямовані на формування засад самовизначення, а також визначив головні світоглядні питання, які визначають місце людини у світі. Розділи портфоліо співзвучні з цими питаннями: «Що я можу знати? Що я маю робити? На що я можу сподіватися?» [6, с. 124].

Мета розділу «Що я можу знати?» – познайомити з автором портфоліо будь-яким доступним способом. Це може бути фото, презентація, характеристика, анкета, хронологічна таблиця власного життя та ін.. Розділ має відображати особливості особи автора, його ставлення до світу та історії. Тут можливі рубрики: автопортрет, моя історична ідея, Кліо – муза історії, лист у минуле, асоціація поняття «історія», правила вивчення історії та засвоєння хронологічних знань. Перед початком роботи учням слід наголосити, що правильне віднесення історичних подій до певного хронологічного відтинку, об'єктивне визначення послідовності подій – ключова умова розуміння історії, засвоєння загальної картини історичного розвитку. Саме тому опрацювання хронології має бути спрямоване на формування в учнів «потреби і звички» локалізувати в часі історичні факти, встановлювати між ними часові відношення, а якщо для цього бракує інформації, – на прагнення шукати її [2, с. 5].

Розділ «Що я маю робити?» містить зовнішні матеріали (календарно-тематичне планування курсу історії), власні очікування та створені і систематизовані матеріали. Цей розділ містить рубрики: «Мої очікування», «Мій внесок» тощо. Тут має місце добірка робіт учнів при вивченні тем з історії, а також матеріали, що відображають успіхи учнів (тести, грамоти, дипломи, фото кращих виступів, вдалі проекти, результати тематичного оцінювання і т. д.). Елементи портфоліо, як правило, датуються, щоб простежити динаміку успішності учня. Цікавим є те, що учні самостійно вибирають для себе прийоми формування хронологічних знань, керуючись власними здібностями, інтересами, нахилами. Йдеться про те, що навчання набуває компетентісно орієнтованого характеру, що виявляється в його спрямованості на результат – передбачуваний та запланований рівень навчальних досягнень учнів.

Зазвичай продукт на перевірку хронологічних знань, створений учнями, можна розглядати в двох варіантах: традиційний та нетрадиційний. Наприклад, традиційно учні пропонують встановити хронологічну послідовність подій:

1. Перша літописна згадка терміна «Україна».
2. Любецький з'їзд князів.
3. Поява твору «Слово о полку Ігоревім».

4. Князювання Ярослава Осмомисла.

Нетрадиційні завдання представлені визначенням і записом дат, хронологічних меж подій чи явищ, про які йдеться в уривках документів. Наприклад: «Відколи сів князь на Горі, мов гадюки, поповзли містом чутки: неправдою здобув князівський палац, не буде справедливою і його смерть – ніколи не побачить душа його Вірію... Перун допомагає йому, то правда. Зі скількох земель збирають данину його дружинники й ніде не знають спротиву... Під час одного походу проти Візантії наказав князь витягнути човни та поставити їх на колеса. І побачили чужинці небувалу річ: під напруженими вітрилами кораблі щодуху летіли суходолом до їхньої столиці». Завдання: Назвіть хронологічні рамки правління князя. Вкажіть дату «неправдою здобутого князівського палацу». Назвіть дату описаного походу на Візантію. Які ще дати ви можете вказати в межах правління цього князя?

Розділ «*На що я можу сподіватися?*» – це рефлексія та самооцінка хронологічних знань, вивчення теми самим учнем, поточний та тематичний самоконтроль.

Крок 3. Працюємо в режимі співпраці вчитель – учень (консультаційна робота). Консультації проводяться індивідуально та на групових заняттях. Важливо і повчально, коли учні самостійно знаходять прогалини у своїх хронологічних знаннях та розробляють шляхи їх подолання, а вчитель виконує роль своєрідного консультанта.

Крок 4. Обговорюємо критерії оцінювання, наприклад: грамотність і точність; естетичне оформлення; постановка мети і шляхи її досягнення; змістовність; ступінь і наявність самооцінки; творчий підхід; хронологічна компетентність.

Крок 5. Визначаємось із терміном здачі роботи над портфоліо (на уроках, позакласна та творча робота вдома). Перевірка по закінченні вивчення теми. Обов'язкове завдання на канікули – поповнити розділи портфоліо.

Крок 6. Обмін досвідом. Інформацією, що міститься в портфоліо, можуть користуватися інші учні, вчителі, батьки, але лише з дозволу учня – автора. Наприкінці семестру проводиться конкурс на кращий творчий підхід при виконанні портфоліо з історії та звання кращого знавця хронології. Кращі матеріали доречно висвітлювати в спеціальних збірничках «Твори. Думай. Розмірковуй».

Отже, технологія портфоліо допомагає активізувати пізнавальну активність учнів на уроках історії, формує уявлення про послідовність історичних подій, явищ, процесів, що сприяє осмисленню та систематизації знань дат та подій, а саме:

- допомагає учням формувати історичне мислення та вдосконалювати хронологічну компетентність;
- дозволяє навчаючись давати оцінку своєму прогресу самостійно та мотивує і налаштовує на демонстрацію знань хронології;
- учитель вільно створює і реалізує індивідуальні освітні маршрути учнів у рамках освітнього процесу;
- створюється співпраця і проектується зворотній зв'язок учителя з учнями, де проявляється почуття співучасті в процесі навчання;
- це один із способів формування ключових компетентностей, а саме вирішення проблем, самоорганізація, самооцінка, застосування знань і вмінь на практиці та допомога у визначенні рейтингу учня;
- учитель виконує нові «ролі»: експерт, консультант, т'ютор;
- переніс педагогічного наголосу, що учень не знає і не вміє, на те, що він знає й уміє з цієї теми з історії;
- наочність процесу вивчення історії та формування інформаційної культури учнів;
- простежується індивідуальний прогрес дитини у порівнянні з собою, а не з іншими учнями;

Однак у процесі роботи можливі певні труднощі: порушення принципу добровільності при створенні завдань і формуванні портфоліо, збір матеріалів батьками замість дитини «за його дорученням», беззмістовне змагання, плагіат, інертний і формальний підхід окремих учнів, значні затрати часу, грамотність учнів, психологічна та фахова готовність до роботи в нових умовах. Проте вирішити труднощі допомагають опрацювання теоретичних матеріалів, психологічних досліджень, мотивація учнів, залучення до співпраці батьків.

Практичне значення полягає в тому, що його реалізація та нагромаджена матеріально-методична база можуть бути використані при підготовці учня до поточного, тематичного оцінювання, узагальнення, а в перспективі – ЗНО.

З метою якісного відстеження успішності учнів та мотивації до навчання і вивчення предмету через впровадження портфоліо, проаналізовано результати тематичного оцінювання учнів, хронологічних диктантів, які засвідчили позитивні зміни в якості знань учнів. Зріс інтерес до вивчення історії, знизився рівень тривожності, 75% опитаних учнів «подобається історія», вони з інтересом та бажанням хочуть її вивчати. Одним з найбільших успіхів називають портфоліо, метою якого вважають перспективу та ретроспективу перегляду своїх знань та вмінь, а також обов'язково запропонували б іншим учням взяти участь у розробці портфоліо та самостійному створенні хронологічних завдань.

Отже, життєва необхідність за допомогою історії навчати життю, розпізнавати таланти, прискорювати їх розвиток, розширювати їх потенційні досягнення для служіння суспільству потребує зворотного зв'язку між учителем та учнем, інструментом якого є портфоліо.

Список використаних джерел:

1. Власов В. Методика формування хронологічних та картографічних умінь на уроках історії України / В. Власов // Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання». – 2013. – № 1. – 96 с.
2. Власов В. На що варто звернути увагу вчителів в процесі підготовки до ДПА з історії України 2011 р.: методичні рекомендації та коментарі / В. Власов, С. Кульчицький // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2011. – № 4. – С. 3-20.
3. Класифікація історичного знання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histua.com/slovník/k/klasifikaciya-istorichnogo-znannya>.
4. Літківська О. 100 притч для тих, хто вчить, і тих, хто вчиться / Олена Літківська. – К.: Шкільний світ, 2012. – 224 с. – (Серія «Психологічна скарбничка»).
5. Методика узагальнення історичних знань з історичного матеріалу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvar.su/pedagogika/104780-Metodika-obobsheniya-istoricheskikh-znaniy-po-istoricheskomu-aterialu.html>.
6. Пичепій Є. Філософія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Пичепій Є., Черній А., Чекаль Л. – К.: Академвидав, 2006. – 592 с.
7. Хінаєва А. Формування основ компетентності учнів у процесі навчання історії / А. Хінаєва // Історія України. – 2010. – № 43 (683) – С. 7-23.